

**ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΕΣ ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ
ΠΑΝΕΛΛΑΔΙΚΩΝ ΕΞΕΤΑΣΕΩΝ**

ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ

3 ΙΟΥΝΙΟΥ 2026

A. ΔΙΔΑΓΜΕΝΟ ΚΕΙΜΕΝΟ

A1. α. 1.Σ, 2.Λ

A1. β. i) αὐτοῖς: αναφέρεται στους τομείς δραστηριοποίησης των ανθρώπων, «τὰ ἐν τοῖς συναλλάγμασι, τὰ ἐν τοῖς δεινοῖς, τὰ περὶ τὰς ἐπιθυμίας, τὰ περὶ τὰς ὀργάς».

ii) τούτων: αναφέρεται στο «τὰς ἐνεργείας»

B1. Τα ρήματα «γίνεται – φθείρεται» μας παραπέμπουν στο θεμελιώδες αντιθετικό ζεύγος της φιλοσοφικής σκέψης «γένεσις – φθορά». Για τον Αριστοτέλη, αυτή ήταν μια φυσική διαδικασία μονόδρομη : γένεση - αύξηση - τελείωση - παρακμή - φθορά. Αυτή, λοιπόν, η διαδικασία ακολουθείται και στις ηθικές αρετές. Κάθε αρετή για τους ίδιους λόγους και χρησιμοποιώντας τα ίδια μέσα γεννιέται και με την καλή εξάσκηση κατακτιέται, ενώ με την κακή εξάσκηση χάνεται. Στην προηγούμενη ενότητα ο Αριστοτέλης χρησιμοποιώντας τα παραδείγματα των οικοδόμων και των κιθαριστών είχε υποστηρίξει ότι οι ηθικές αρετές κατακτώνται με τον εθισμό. Σ' αυτή την ενότητα χρησιμοποιώντας τα ίδια παραδείγματα προσθέτει ένα νέο στοιχείο – επιχείρημα : τη σημασία της καλής («εὖ») και της κακής («κακῶς») άσκησης στην απόκτηση ή την απομάκρυνση από την ηθική αρετή. Δεν

αρκεί, λοιπόν, απλώς να εξασκούμαστε σε μια οποιαδήποτε πράξη, αλλά να εξασκούμαστε σε καλές και σωστές πράξεις. Αυτό το βλέπουμε και στις τέχνες αλλά και στις ηθικές αρετές. Θα γίνουμε καλοί οικοδόμοι, όχι αν οικοδομούμε συνεχώς, αλλά μόνο αν εξασκηθούμε στο σωστό χτίσιμο και καλοί κιθαριστές, όχι αν παίζουμε συνεχώς κιθάρα, αλλά μόνο αν εξασκηθούμε στο σωστό παίξιμο της κιθάρας. Θα γίνουμε λοιπόν ηθικά ενάρετοι, μόνο αν εξασκηθούμε σε ηθικά ενάρετες πράξεις σύμφωνα με τους κανόνες της τέλει αρετής.

Με τον όρο «τέχνη» εννοούμε το σύνολο γνώσεων και δεξιοτήτων που επιτρέπουν στον συγκεκριμένο κάτοχό τους να παράγει μορφές, τεχνικά δημιουργήματα. Υπό αυτήν την έννοια, δηλώνει ο Αριστοτέλης, η τέχνη μιμείται τη φύση: κοινός παράγοντας που τις συνδέει είναι η ύπαρξη κάποιας δημιουργικής λογικής. Έτσι, τεχνίτης δεν είναι μόνο ο καλλιτέχνης αλλά γενικότερα ο δημιουργός, και προϊόντα της τέχνης όχι μόνο τα καλλιτεχνικά έργα αλλά όλα τα δημιουργήματα του τεχνίτη.

Από τα παραπάνω προκύπτει ότι για την καλλιέργεια της ηθικής αρετής απαραίτητη κρίνεται η συμβολή του διδάσκοντος και της διδασκαλίας, της εκπαίδευσης γενικότερα. Ο δάσκαλος θα διδάξει τους κανόνες της αρετής, τους τρόπους εφαρμογής αυτών και θα εκπαιδεύσει στην ορθή άσκηση. Ο δάσκαλος είναι αυτός που θα παρακολουθεί και θα καθοδηγεί τους ανθρώπους στο σωστό εθισμό. Το ίδιο απαραίτητος είναι ο δάσκαλος και στις τέχνες, διότι αυτός θα διδάξει τον ασκούμενο σε μια τέχνη τους κανόνες της και το σωστό τρόπο εφαρμογής τους. Αυτός ακριβώς είναι και ο ρόλος του νομοθέτη στην πόλη: αποτελεί το δάσκαλο των πολιτών, ο οποίος χρησιμοποιώντας τα σωστά μέσα, δηλαδή τους σωστούς νόμους, θα διδάξει τους πολίτες τι είναι δίκαιο και τι άδικο, θα ορίσει τους κανόνες της δίκαιης και ηθικής συμπεριφοράς μέσα στην πόλη και θα τους οδηγήσει στην κατάκτηση των ηθικών αρετών και, άρα, στην ευδαιμονία. Επρένως, καταλήγουμε και πάλι στο συμπέρασμα ότι οι ηθικές αρετές δεν είναι έμφυτες, αφού στην αντίθετη περίπτωση ο ρόλος του δασκάλου θα ήταν μάταιος. Αντίθετα, οι ηθικές αρετές

κατακτώνται με τη σωστή άσκηση, με τη διαρκή επανάληψη ηθικών πράξεων.

B2. Τόσο στο παράλληλο κείμενο όσο και στο κείμενο αναφοράς παρατηρείται σύγκλιση απόψεων: Η δίκαιη συμπεριφορά του πολίτη και του ατόμου γενικότερα αφορά όλους τους τομείς των σχέσεών του: προσωπικές, κοινωνικές, ακαδημαϊκές, επαγγελματικές, συναδελφικές, προς υφιστάμενο, προς προϊστάμενο, τις πολιτικές σχέσεις, αλλά και τις διακρατικές, διεθνείς, διαπολιτισμικές, διαθρησκευτικές και όποιες άλλες ανθρώπινες, ατομικές ή συλλογικές, σχέσεις («Η δίκαιη αυτή συμπεριφορά ... σχέσεις»). Έτσι, καταδεικνύεται ο κοινωνικός χαρακτήρας της δικαιοσύνης («Στη δικαιοσύνη ... επιείκεια»).

Έτσι και ο Αριστοτέλης με την παράθεση κατά ζεύγη αντίθετων φιλοσοφικών εννοιών παραθέτει τη θέση ότι τα μόνιμα στοιχεία του χαρακτήρα μας, είτε αυτά είναι καλά είτε κακά, διαμορφώνονται μέσα από την συστηματική επανάληψη όμοιων ενεργειών. Γι' αυτό και πρέπει οι ενέργειές μας να έχουν συγκεκριμένη ποιότητα. Επομένως καταλαβαίνουμε ότι η στάση, η συμπεριφορά μας, οι πράξεις μας και γενικότερα οι επιλογές μας καθορίζουν το αν θα αποκτήσουμε ή όχι τις ηθικές αρετές. Σ' αυτό το συμπέρασμα κατέληξε ο Αριστοτέλης με την αναλογική μέθοδο και με τη χρήση μιας σειράς παραδειγμάτων από διάφορους τομείς συμπεριφοράς του ανθρώπου, τα οποία στηρίζουν τη θέση στην οποία θα καταλήξει, ότι οι ηθικές αρετές και γενικά τα μόνιμα στοιχεία του χαρακτήρα μας αποκτώνται από την επανάληψη όμοιων ενεργειών. Ειδικότερα, παρατηρούμε ότι ο φιλόσοφος διακρίνει δύο αντίθετους τρόπους συμπεριφοράς : ο ένας οδηγεί στην κατάκτηση των ηθικών αρετών, ενώ ο άλλος όχι. Το παράδειγμα που αφορά τη δικαιοσύνη σχετίζεται με τη συναναστροφή μας με τους άλλους ανθρώπους («τὰ ἐν τοῖς συναλλάγμασι τοῖς πρὸς τοὺς ἀνθρώπους») και καταδεικνύει τον κοινωνικό της χαρακτήρα. Αν ακολουθήσουμε τον ένα τρόπο συμπεριφοράς, γινόμαστε δίκαιοι, ενώ αν ακολουθήσουμε τον άλλον, γινόμαστε άδικοι («οἱ μὲν δίκαιοι οἱ δὲ ἄδικοι»). Με τον όρο

«συναλλάγμασι» εννοούμε όλων των μορφών τις συναλλαγές, συμβόλαια, συμφωνίες, πρωτίστως τις οικονομικές. Αυτού του είδους οι σχέσεις των συμπολιτών μεταξύ τους δεν είναι για τον Σταγειρίτη ένα επιμέρους ή περιορισμένης σημασίας ζήτημα μέσα στην κοινωνία. Είναι η συγκεκριμενοποίηση της αλλαγής, της ανταλλακτικής σχέσης μεταξύ των συμπολιτών. Και η σχέση αυτή είναι ιδρυτική και συστατική για την κοινωνία. Επιτυγχάνεται, κατεξοχήν, με τον εξισωτικό για τα προϊόντα και τις υπηρεσίες ρόλο του νομίσματος (χρήματος). Βλ. Ἠθικά Νικομάχεια 1133b17-18: οὔτε γὰρ ἂν μὴ οὔσης ἀλλαγῆς κοινωνία ἦν, οὔτ' ἀλλαγὴ ἰσότητος μὴ οὔσης, οὔτ' ἰσότης μὴ οὔσης συμμετρίας [: γιατί αν δεν υπήρχε ανταλλαγή, δεν θα υπήρχαν σχέσεις μεταξύ των ανθρώπων· ούτε ανταλλαγή θα υπήρχε, αν δεν υπήρχε ισότητα· ούτε ισότητα, αν όλα τα αγαθά δεν μπορούσαν να μετρηθούν με ένα κοινό μέτρο –μετάφραση Δ. Λυπουρλής]. Κατά προέκταση, τα συναλλάγματα είναι ένα σημαντικό πεδίο ανάπτυξης και εμφάνισης ηθικών σχέσεων.

- B3.** 1. Λ
2. Λ
3. Σ
4. Σ
5. Λ

- B4.** ρυπογόνος: γινόμενον
ανάθεση: νομοθέται
ένδεια: ἔδει
ξέφρενος: σώφρονες
διάστρεμμα: ἀναστρέφεισθαι

Γ. ΑΔΙΔΑΚΤΟ ΚΕΙΜΕΝΟ

Γ1. Ποιος λοιπόν υπ' αυτές τις συνθήκες θα τολμούσε να προβεί σε τέτοια ενέργεια; Νομίζω μάλιστα ότι είναι παράδοξο εσείς, που η πόλη σάς έχει διαχρονικά επιφορτίσει με την ευθύνη για τα ιερά ελαιόδενδρα, ούτε να μου επιβάλετε ποτέ έως τώρα πρόστιμο γιατί εργαζόμουν παράνομα, ούτε να με βάλετε σε κίνδυνο γιατί τα κατέστρεψα, και αυτός, που ούτε τυχαίνει να καλλιεργεί κοντά ούτε να έχει οριστεί υπεύθυνος ούτε να είναι σε ηλικία ώστε να γνωρίζει για τέτοια ζητήματα, να με καταγγείλει ότι κατέστρεψα ιερό ελαιόδενδρο.

Γ2. Ο ομιλητής στο συγκεκριμένο απόσπασμα προσπαθεί να αποδείξει την αθωότητά του σχετικά με την κοπή της ιερής ελιάς. Αρχικά, υποστηρίζει πως αν ήθελε να παρανομήσει θα το έκανε την εποχή των Τριάκοντα οπότε θα ήταν πιο εύκολο για αυτόν παρά τον καιρό της δημοκρατίας («Πότερον...φανήσομαι»). Στη συνέχεια, τονίζει πως δεν θα μπορούσε να έχει κόψει το ελαιόδεντρο αφού στο χωράφι δεν υπήρχε κανένα άλλο δέντρο παρά μόνο ο κορμός του ιερού ελαιόδεντρου, που περιβαλλόταν περιμετρικά από δρόμο και ήταν εύκολα ορατό από τους γείτονες που κατοικούσαν γύρω από αυτό. («Πῶς δ' ἄν...κάτοπτόν ἐστιν»). Επιπλέον, επισημαίνει πως μέχρι εκείνη τη στιγμή δεν του είχε επιβληθεί κανένα πρόστιμο γιατί καλλιέργησε το χώρο γύρω από τις ελιές ούτε παραπέμφθηκε στο δικαστήριο για την κοπή κάποιου δέντρου («Δεινὸν δέ μοι...κίνδυνον καταστήσαι»). Τέλος, αναφέρει πως ο κατηγορός του ούτε έχει καλλιεργήσει σε αυτό το σημείο ούτε έχει οριστεί υπεύθυνος ούτε βρίσκεται σε ηλικία για να γνωρίζει τέτοιου είδους θέματα ώστε να μπορεί να τον κατηγορήσει ότι κατέστρεψε το ιερό ελαιόδεντρο. («τοῦτον...ἀφανίζειν»)

Γ3. α. τούτους δ' οἱ οὔτε γεωργοῦντες ἐγγύς τυγχάνουσι οὔτ' ἐπιμεληταὶ ἡρημένοι

Γ3. β.

διαβεβλημένοι: διαβλήθητι

άφανίζεις: άφανιεῖν

φησιν: φαίη

περιοικοῦσι: περιώκουν

Γ4. α.

οὔσης: επιρρηματική χρονική μετοχή, γενική απόλυτη (υποκείμενο «δημοκρατίας»), λειτουργεί ως επιρρηματικός προσδιορισμός του χρόνου στο «παρανομεῖν», δηλώνει το σύγχρονο στο παρελθόν

άδικεῖν: τελικό απαρέμφατο, υποκείμενο στο απρόσωπο «έξῆν»

έμαυτῶ: δοτική αντικειμενική ως ονοματικός ετερόπτωτος προσδιορισμός στο «κακονούστατος»

έλαῶν: αντικείμενο στο απαρέμφατο «έπιμελεῖσθαι»

ὡς άφανίσαντα: επιρρηματική αιτιολογική μετοχή υποκειμενικής αιτιολογίας, συνημμένα στο «με», λειτουργεί ως επιρρηματικός προσδιορισμός της αιτίας στο «καταστήσαι»

έπιμελητής: κατηγορούμενο στο «ὅς», μέσω του συνδετικού «ῆρημένος»

Γ4. β. Υπθεση: εἰ μή πάντων ανθρώπων έμαυτῶκακονούστατος ἦν (εἰ + οριστική ιστορικού χρόνου)

Απόδοση: Πῶς δ' ἄν ὑμῶν οὔτως έπιμελουμένων έκ τούτου τήν μορίαν άφανίζεις έπεχείρησα τοῦ χωρίου (δυνητική οριστική)

Εἶδος: απλός και ανεξάρτητος υποθετικός λόγος που δηλώνει το μη πραγματικό

Προσδοκώμενο: εάν ω → επιχειρήσω (εάν + υποτακτική → οριστική μέλλοντα)